

Dinsdag 29 Oktober 2019
TivoliVredenburg - Hertz – 20.00 uur
Serie Internationale Topensembles 1

VÍKINGUR ÓLAFSSON

Bach

Johann Sebastian Bach 1685-1750

Orgelsonate in e, BWV 528: Adagio
Aria Variata alla maniera Italiana, BWV 989
Prelude en Fuga in D, BWV 850
Concert in d, BWV 974 (naar Marcelllo)
Prelude en Fuga in e, BWV 855
Violpartita in E, BWV 1006: Gavotte (arr. Rachmaninov)
Invention nr. 15 in e, BWV 786
Sinfonia nr. 15 in b, BWV 801
Prelude in b, BWV 855a (arr. A. Siloti)
Fantasia en Fuga in a, BWV 904

- Pauze -

Ludwig van Beethoven 1770-1827

Pianosonate nr.1 in f, opus 2/1
Allegro
Adagio
Menuetto: Allegretto
Prestissimo

Pianosonate nr. 8 in c, opus 13: "Pathétique"
Grave – Allegro di molto e con brio
Adagio Cantabile
Rondo: Allegro

'Ik heb altijd de neiging gehad om voornamelijk in kolossale zin aan Bach te denken, aan de architect achter glorieuze kathedralen van klank niet minder indrukwekkend dan de tegenhangers van steen hout en gebrandschilderde ramen', zo begon de IJslandse pianist Víkingur Ólafsson de motivatie voor de keuze van werken op zijn geheel aan Bach gewijde album. 'Het is gemakkelijk te vergeten dat de man achter de *Matthäus Passion* en de *Goldberg Variaties* ook uitblonk in het vertellen van geweldige verhalen in stukjes van een paar minuten. In de kleinere klavierwerken komen verschillende facetten van Bachs complexe karakter tot uiting. Deze werken onthullen zijn gevoel voor humor, zijn retorische flair en neiging tot provocatie, naast zijn filosofische diepte en verheven spiritualiteit. Zij beslaan een emotionele schaal van ondeugende luchthartigheid tot verdriet, woede en ergernis. Door middel van deze werken maken we niet alleen kennis met Bach de componist, maar ook met Bach de klaviervirtuoos, de grootmeester van de improvisatie en de nauwgezette docent.'

Bach versus Beethoven

Een selectie van deze 'miniaturen' van Bach staat vandaag tegenover twee vroege sonates van Ludwig van Beethoven. Hoewel beide componisten compleet verschillend zijn, zitten er parallellen in hun werk en positie. Waar Bach de barok zo samenvatte dat zijn verzameld werk één groot leerboek is voor latere componisten die alles willen weten over zaken als complexe meerstemmigheid en ritmische vitaliteit, legde - de twintig jaar na Bachs dood geboren - Beethoven de wetten en vormen van de klassieke periode nog eens vast terwijl hij ondertussen de grond bemestte voor de negentiende eeuwse romantiek. Beide componisten legden letterlijk hun ziel en zaligheid in hun werken. Bach verholen en geheel gereguleerd door de barokke eisen van de retorica, Beethoven opzichtig, welhaast impulsief en geregeld alle regels overtredend.

Bach

Pianist Víkingur Ólafsson meent dat veel van Bachs klavierwerken beschouwd kunnen worden als equivalent van de negentiende eeuwse *Etudes* van bijvoorbeeld Frédéric Chopin. Daar zit wat in. Veel van zijn werken zijn een verzameling korte karakterstukken zoals de *Sonates en Partitas* voor viool BWV 1001-1006, waarvan de door Rachmaninov voor piano bewerkte *Gavotte* uit de *Derde Partita* klinkt, die een bepaalde dans of een bepaalde technische uitdaging of vorm onderzoeken. Zo schreef hij zijn *Sinfonias en Inventionen* BWV 772-801 veelal voor zijn studenten om de wetten van de barokke meerstemmigheid en zaken als imitatie en de stuwende werking van sequensen uit de doeken te doen. En zo schreef hij het *Wohltemperierte Klavier* BWV 846-893 niet alleen om zijn eigen compositietalent en de kunst van de fuga vast te leggen, maar

ook om de limieten van de toetsinstrumenteninstrumenten en de destijds vrij nieuwe en tegenwoordig algemeen gebruikte gelijkzwevende stemming te testen.

Instrumentale gedichten

Ook de Orgelsonates BWV 525-530, vaak gebaseerd op eerdere composities, de transcripties van Italiaanse soloconcerten van onder anderen Vivaldi en Marcello en losse werken als *Aria Variata alla maniera Italiana* BWV 989 afkomstig uit een door Bachs oudere broer Johann Christoph samengesteld muziekboek voor diens zoon Andreas en de *Fantasie en Fuga* BWV 904 zijn studies. BWV 989 is zoals de titel al zegt een verkenning van de Italiaanse stijl en BWV 904 een studie naar complex contrapunt.

Hoewel het zo vrij klinisch klinkt, zijn alle stukken uit bovenstaande verzamelingen van 'études' kleine instrumentale gedichten, dagboekfragmenten van een stemming, van vrolijkheid, melancholie, verdriet. Zo is er een groot contrast tussen de uit het *Wohltemperierte Klavier* afkomstige *Prelude en Fuga* BWV 850 in D en de *Prelude en Fuga* BWV 855 in e. Bach gebruikte deze stukken ook werkelijk als 'lesmateriaal'. Zo is de door pianist Alexander Siloti (1863-1945) tot een prachtige overpeinzing in b mineur bewerkte *Prelude* uit BWV 855 door Bach opgenomen in het *Notenbüchlein für Wilhelm Friedemann Bach*, zijn oudste zoon.

Beethoven

Waar Bachs werken op het programma vooral de constanten in zijn oeuvre benadrukken, laten de Eerste en Achtste pianosonate in een notendop vooral de kwantumsprong horen die Beethoven in de jaren negentig van de achttiende eeuw maakte. Waar Zijn Pianosonate nr. 1 in f op. 2 nr. 1 nog sterk leunt op de voorbeelden van Mozart en vooral Haydn is zijn Sonate nr. 8 in c Op. 13 het werk van een componist die zijn eigen weg, zijn eigen stem gevonden heeft.

In de tijd dat Beethoven zijn Eerste pianosonate schreef was hij 25 jaar, de leeftijd waarop Bach furor maakte als hoforganist en concertmeester in Weimar. Hij zat net een paar jaar in Wenen, had een aantal lessen gehad van Joseph Haydn en geconstateerd dat het niet boterde tussen de twee. Toch voelde Beethoven zich schatplichtig aan Haydn. Daarom droeg hij zijn eerste sonate aan zijn toenmalige grote voorbeeld op. Het lijkt afwijkend van de gangbare driedelige vormconventies om een pianosonate te schrijven die bestaat uit vier delen, maar Haydn was de componist die het idee van de vierdelige symfonie al toegepast had op het strijkkwartet. De vertaling naar de pianosonate is daarom niet zo gek. Ook in de compositie zelf zijn vele elementen van Haydn en ook Mozart aan te treffen. Zo is de manier waarop Beethoven in het eerste deel omgaat met korte motieven afgeleid van het werk van Haydn, die aan een paar noten genoeg had om er een hele sonate uit te laten ontstaan.

De lyriek van bijvoorbeeld het tweede deel van deze Eerste pianosonate staat weer vrij dicht bij Mozart. Ook Bach speelt indirect een rol. Werken als het *Wohltemperierte Klavier* circuleerden onder componisten en waren de grote vraagbaak voor adequaat meerstemmig schrijven. En als Haydn Beethoven iets leerde, dan was het wel waar hij de regels van de meerstemmigheid kon vinden.

Pathétique

Drie jaar na de Eerste pianosonate, in 1798, lijkt er een andere Beethoven opgestaan met de Pianosonate nr. 8, de *Pathétique*. De componist zich houdt nu wel aan de driedelige sonatevorm met een eerste deel in sonatevorm, een langzaam middendeel en een afsluitend rondo, maar verder lijkt alles anders. De langzame introductie die belangrijke markerende rol speelt in het hele eerste deel, de directe thematische verwantschap tussen het eerste en het laatste deel en vooral de soms grillige emotionele lading waren nieuw voor die tijd. En daar moest men even aan wennen. Maar hoewel de jonge pianist Ignaz Moscheles een paar jaar na het ontstaan van de *Pathétique* nog het dringende advies kreeg om dergelijke excentrieke muziek niet te spelen, werd deze sonate al snel na de publicatie in 1799 een groot succes en ontstonden er diverse bewerkingen voor ensembles en orkestjes.

Of het nu Beethoven was die de sonate zijn bijnaam gaf of toch de uitgever, doet er eigenlijk niet zo veel toe, de componist had, staande op de schouders van Bach, Haydn en Mozart, nieuwe wegen, nieuwe uitdrukkingvormen gevonden. Omdat hij daarbij de vaak zo gestileerde emotionele lading van Bach verving door een uitdrukkingvorm die afweek van vele regels en de rauwe menselijke emotie toeliet, wordt juist deze sonate door velen beschouwd als het begin van de romantiek.

Paul Janssen

Víkingur Ólafsson (1984) studeerde bij Robert McDonald aan de Juilliard School in New York. Zijn carrière kenmerkt zich in ieder geval niet door stilistische monogamie: zo werkte hij samen met artiesten als Martin Fröst en Björk, naast het uitvoeren van het ijzeren repertoire van Schumann, Mozart en Bach. Daarnaast heeft hij de missie om jaarlijks een nieuw geschreven pianoconcert uit te voeren, waarmee hij later dit jaar terugkeert om het nieuwe pianoconcert van John Adams uit te voeren.